

Normalleştirilen ve İzlenen Yaşamlar: Juli Zeh'in *Corpus Delicti*'si ve John Marrs'ın *The Marriage Act*'inde Normlar ve Gözetimin Tehlikeleri

Gonca Karaca , Rize

 <https://doi.org/10.37583/diyalog.1714805>

Öz

Bu çalışma, Juli Zeh'in *Corpus Delicti* (2009) ve John Marrs'ın *The Marriage Act* (2023) romanlarında normalleşme ve gözetim hususlarını tartışmayı amaçlamaktadır. Romanlar bireysel hak ve özgürlüklerin, sosyal refah ve güvenlik vaadiyle meşrulaştırılan yayılcı normlar ve gözetimle kısıtlandığı toplumları tasvir etmektedirler. *Corpus Delicti*'de Zeh, vatandaşların katı sağlık normlarına uymasının ve kendi bedenlerini ve eylemlerini sürekli izlemesinin zorunlu olduğu, YÖNTEM tarafından yönetilen fütüristik bir devleti okuyucuya sunmaktadır. Gelişmiş teknolojilerin, refah ile baskı arasındaki çizgiyi bulanıklaştıran bu kontrolü zorunlu kıldığını ifade etmek mümkündür.

Marrs'ın *The Marriage Act*'i ise, Evliliğin Kutsallığı Kanunu ile hükümetin vatandaşlara Akıllı Evlilikler konusunda baskı yaparak evli olmayı dayattığı ve onları yapay zekâ teknolojileri ile izlediği bir toplumu tasvir etmektedir. Normlara bağlı kalanlar ödüllendirilirken, uymayanlar ötekileştirilmeyle karşı karşıya kalır. Her iki roman da gözetimin nasıl sadece normları dayatmakla kalmayıp aynı zamanda onların içselleştirilmesine de yol açtığını ve bunun kontrol etmesi kolay, uysal ve itaatkâr bireyler ile sonuçlandığını göstermektedir. Normların ve bireyler üzerindeki kontrolün içselleştirilmesi öz-gözetime ve bireyselliğin bastırılmasına neden olmaktadır çünkü bireyler, hem yönetici gruplar tarafından sürekli izlendiğinin farkında olmakta hem de kendilerini kontrol etme eğilimi geliştirmektedir. Zeh ve Marrs, mahremiyet ve özerkliğin aşınmasını eleştirmekte, düzen ve güvenlik kisvesi altında normlara ve bireysel haklar üzerindeki kontrole dayanan toplumların tehlikelerine dikkat çekmektedirler.

Anahtar Sözcükler: Normlar, Normalleştirme, Gözetim, *Corpus Delicti*, *The Marriage Act*.

Abstract

Normalized and Monitored Lives: The Dangers of Norms and Surveillance in Juli Zeh's "Corpus Delicti" and John Marrs's "The Marriage Act"

This study aims to discuss the issues of normalization and surveillance in Juli Zeh's *Corpus Delicti* (2009) and John Marrs's *The Marriage Act* (2023). They portray societies where individual rights and freedoms are limited by invasive norms and surveillance justified by the promise of social welfare and security. In *Corpus Delicti*, Zeh presents the reader a futuristic state governed by the METHOD, where citizens are required to adhere to strict health norms and constantly monitor their own bodies and actions. It can be stated that advanced technologies enforce this control, which blurs the line between welfare and oppression.

The Marriage Act by Marris depicts a society where the government imposes being married on citizens pressuring them into Smart Marriages with the Sanctity of Marriage Act and monitors them with AI technologies. Those who adhere to norms are awarded while those who refuse face otherization. Both novels illustrate how surveillance not only enforces norms but also leads to their internalization, resulting in docile and submissive individuals easy to control. The internalization of norms and control over individuals causes self-surveillance and suppression of individuality because they are aware that they are constantly monitored by the ruling groups and are likely to control themselves. Zeh and Marris criticize the erosion of privacy and autonomy and highlight the dangers of societies that depend on norms and control over individual rights under the guise of order and security.

Keywords: *Norms, Normalization, Surveillance, Corpus Delicti, The Marriage Act.*

EXTENDED ABSTRACT

In societies where normalisation processes and, accordingly, surveillance are enhanced with laws, surveillance, tracking and record keeping under the cover of security and welfare aim to restrict the actions and lives of individuals and ensure that they act according to certain norms and are more easily controlled. At the same time, norms and surveillance make individuals more docile and more controllable. In this way, it is intended that they contribute to production and the economy without any problems. The power figures claim that they keep citizens under control to protect them from such elements as terrorists or criminals and to keep them safe, yet they violate citizens' basic rights and freedoms like the right to privacy by monitoring and recording their actions in various ways. German writer Juli Zeh's *Corpus Delicti* and *The Marriage Act* by British author John Marrs depict normalising and surveillance societies, which makes it possible to analyze these novels in the light of normalization and surveillance mechanisms.

Published as a novel in 2009, *Corpus Delicti* was actually written by Zeh as a play and was staged first in 2007. Zeh has been continuously highlighting the importance of privacy in various writings as well as in her novel. *Corpus Delicti* is set in a health dictatorship governed by the METHOD, where being healthy is the crucial norm being imposed through laws. While healthy people are considered normal, those who are not healthy or fail to strive to be healthy are directly labelled as deviant and abnormal and judged for not following health rules and regulations. The METHOD guarantees all its citizens a healthy life, free from all kinds of diseases, harmful habits and pollution, but in return it demands from them a complete commitment and submission, which leads to surveillance. Every citizen is obliged to report things like blood and urine test results, blood pressure values, data on what they eat, how they sleep and do physical exercises and to participate in regular medical examinations. Technologies such as advanced X-ray devices collecting data and sensors placed in toilets to analyse body fluids help keep individuals' bodies under surveillance and collect health data. Moreover, every citizen has an implanted microchip in their upper arm that stores health data that can be easily accessible through a scanner.

On the other hand, *The Marriage Act*, published in 2023, deals with a society where marriage becomes the norm, and surveillance violates fundamental human rights through AI technologies like Audites. The right-wing government enforces the Sanctity of Marriage Act, which enables the citizens to upgrade their marriages to a Smart Marriage. While the government grants many rights and privileges to married couples who upgrade to a Smart Marriage, singles, divorcees, and even those who choose to remain traditionally married are regarded as second-class citizens, which brings about obvious justified inequality and injustice within society. Furthermore, despite the fact that Smart Marriages have lots of, especially, financial benefits, those couples must agree to have Audites, smart recording devices, installed in their homes so that these devices will detect any possible problem in their relationship. Additionally, many devices such as computers are equipped with technology that can analyze online biometric behaviour, which leads to further tracking.

It would be possible to claim that this kind of constant surveillance causes norms to be internalized after a while in both novels. The internalization of norms is already one of the purposes of surveillance, as it is easier to control people who internalize norms and start to watch themselves. Therefore, individuals both know they are constantly monitored and tracked by the authority figures, and they internalize the control over them with the urge of self-surveillance and normalization. Since this situation restricts people's individuality and limits their freedoms, Zeh and Marrs strive to show in their novels the restrictive effects of normalization and surveillance on individuals. The fact that two authors from different nationalities tackle similar problems underlines that the issues in question are global realities.

Giriş

Alman yazar Juli Zeh, Ilija Trojanow ile birlikte kaleme aldığı *Angriff auf die Freiheit* (Özgürlüğe Saldırı) adlı eserde “*Büyük Birader Seni İzliyor – 1984* yayımlandığında bir zamanlar tanıtımı için oluşturulmuş bir slogan, şimdilerde George Orwell’in ana vatanında gerçeğe dönüştü” diye belirtmektedir (Trojanow vd. 2015: 279). Nitekim, günümüzde sadece Büyük Britanya’nın değil neredeyse tüm dünyanın giderek bir gözetim toplumuna evrildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çoğunlukla güvenlik amacıyla yapıldığı iddia edilen ve modern teknolojiler yoluyla yapılan bu gözetimin başlıca amaçlarından biri gözetim altında olan kişiler hakkında çeşitli veriler elde etmektir. Toplanan veriler gözetim yapanların kim olduklarına ve ne istediklerine bağlı olarak değişse de temel olarak gözetim altındakilerin belirli standart ya da normlara uygun davranıp davranmadıkları elde edilmek istenen bilgiler arasındadır. Zeh ve Trojanow; devlet yöneticilerinin, terörle savaş bahanesine sığınarak gözetim de dahil birçok özgürlük kısıtlayıcı uygulamayı vatandaşlar üzerinde gerçekleştirdiklerini iddia etmektedir (bkz. Trojanow vd. 2015: 273). Devlet vatandaşları terörden ya da teröristlerden korumak ve güvende tutmak için onları gözetim ve kontrol altında tuttuğunu söylemektedir. Ancak, vatandaşların güvenliği ve refahını sağladığını öne sürerken, aslında vatandaşların eylemlerini çeşitli yollarla kayıt altına alıp mahremiyet hakkını ihlal etmektedir. İktidar tarafından uygulanan ve giderek çılgınlığa dönüşen gözetim, sözde terörle mücadelede zamanla “ulusal sağlık hizmetleri, tüketim alışkanlıkları ve hatta sokaktaki günlük yaşam” gibi farklı alanlara yayılmıştır (Trojanow vd. 2015: 280). Bugün, yaşadığımız apartmanlar, çalıştığımız iş yerleri, gezdiğimiz caddeler, ziyaret ettiğimiz müzeler, bindiğimiz toplu taşıma araçları güvenlik sebebiyle izlenmektedir. Dahası, sosyal medyada girdiğimiz uygulamalar, sayfalar, tıkladığımız bağlantılar güvenliğin de ötesine geçen farklı sebeplerle kayıt altına alınmaktadır. Zeh ve Trojanow’un deyimiyle bu gözetim çılgınlığı her geçen gün genişleyerek büyümekte ve kişisel gizliliğin sınırlarını yıpratarak daha korkutucu hale gelmektedir. Bu çalışma Juli Zeh’in *Corpus Delicti* (2009, *Temize Havale*, 2010) ve İngiliz yazar John Marrs’ın *The Marriage Act* (2023) adlı romanlarını normleştirme ve gözetim mekanizmaları bağlamında ele alarak romanlardaki toplumları farklı ama aynı mantıkla inşa edilmiş normleştirme ve gözetim toplumları olarak nitelendirme yöntemi aracılığıyla tartışmaktadır. Bu bağlamda, tartışmayı oluşturmak için sosyal disiplinlerden farklı kuramcıların görüşleri kullanılmakta ve iki roman karşılaştırmalı bir bakış açısıyla yorumlanmakta ve analiz edilmektedir. Toplumsal normlar ve gözetime ilişkin kuramsal bilgi ışığında, romanlardaki baskıcı toplumların arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konup kurgusal toplumların günümüz toplumlarıyla ilişkisi vurgulanmaktadır.

Yakın gelecekte geçen ve distopik bir topumu resmeden *Corpus Delicti*, toplumun bir bütün olarak refahı ve çıkarlarını normlar aracılığıyla garanti altına almanın bireyler üzerinde yıkıcı sonuçlara neden olabileceğini gözler önüne sermektedir. Roman, açıkça ifade edilmese de büyük bir olasılıkla Almanya sınırları içinde, YÖNTEM adı verilen bir sistem ve bu sisteme dayanan aynı isimli bir hükümet tarafından yönetilen bir sağlık diktatörlüğünde geçmektedir. Toplumsal ve bunun bir parçası olarak bireysel sağlığın en temel norm olduğu ve bunun vatandaşlara çeşitli yasal düzenlemelerle dayatıldığı bir

toplumda, baş karakter Mia Holl'ün mücadelesi anlatılmaktadır. Mia bir yandan intihar sonucu ölen kardeşi Moritz'in yasını tutmaya çalışırken, diğer yandan bir vatandaş olarak uyması gereken sağlık ve hijyen normlarına ayak uydurmakta zorlanır ve YÖNTEM tarafından yargılanır. Romanın başında YÖNTEM adına yargılanarak terörist ilan edilen ve belirsiz bir süre için dondurulma cezasına çarptırılan Mia'nın ve kardeşi Moritz'in hikayesi geriye dönüşler yoluyla okuyucuya aktarılırken, aynı zamanda Mia'nın sistem yanlısı uysal bir bedenden YÖNTEM karşıtı, özgürlükçü bir bireye dönüşümünün altı çizilmektedir. Bu bağlamda Mia, modern toplumlarda gözetim ve normleştirme süreçleriyle kısıtlanan, özel hayatlarına müdahale edilen ve ötekileştirilen bireylerin bir yansıması olarak görülebilmektedir. Nitekim, Juli Zeh de bir röportajında romanı yazarken modern toplumlarda halihazırda varlığını sürdüren benzer durumları sadece biraz abarttığını ve romanın kurgusunun bundan ibaret olduğunu söylemektedir (bkz. Gernert, 2009).

Corpus Delicti'de insan bedeni sağlıklı ve formda olma normlarının temelinin oluşturduğu yasalarla ve sağlık verilerinin zorunlu kayıt altına alınmasını içeren gözetim yoluyla disipline ve kontrol edilmektedir. Gözetim ve normların önemi, John Marrs'ın *The Marriage Act* romanında da okuyucunun karşısına çıkmaktadır. *Corpus Delicti* gibi yakın gelecekte geçen *The Marriage Act*, evli olmanın norm haline geldiği ve Audite adı verilen yapay zekâ teknolojisi ile bir gözetim toplumuna dönüşen İngiltere'yi ele almaktadır. Hükümet, vatandaşları daha üretken ve düzenli hale getirmek için onların kendilerini adayacakları bir ilişki içinde olmaları gerektiğini anlar ve Evliliğin Kutsallığı Kanunu düzenlemesiyle onların 'Akıllı Evlilik' yapmasının önünü açar. Akıllı Evliliklerin özellikle ekonomik açıdan birçok faydası olmasına rağmen, Akıllı Evlilik yapan çiftlerin, evlerine seslerini kayıt altına alacak ve ilişkilerindeki olası sorunları tespit edecek akıllı cihazlar konulmasını kabul etmesi gerekir. Özel hayatın sınırlarını neredeyse hiçe sayan bu uygulamanın amacı vatandaşları daha etkili şekilde gözetim ve kontrol altında tutmaktır. Özel hayatın gizliliğinin ihlal edildiği ve Akıllı Evlilik yapmayanların, dolayısıyla norma uymayanların ötekileştirildiği bu toplumun etkileri, romandaki farklı çiftlerin bakış açılarından yansıtılmaktadır.

Toplumsal Normlar ve Gözetim Mekanizmaları

Toplumsal düzenin ve bireylerin davranış şekillerinin dayandırıldığı temellerden biri olan normlar, hem sosyoloji ve psikoloji gibi sosyal bilimlerde, hem de insan ilişkilerinin açıklanmasında önemli bir etken olarak edebiyat çalışmalarında kayda değer bir yere sahiptir (bkz. Broom / Selznick 1963, Elster 1989, Hechter / Opp 2001). Norm, basitçe standart, uygun, istenir ya da beklenir olan herhangi bir şey anlamına gelmekteyken, sosyolojik açıdan ise "çeşitli davranışlar ve bunlara eşlik eden beklentilerle ilgilidir" (Bicchieri 2006: 2). Normleştirme süreçleriyle birlikte, norm ile uyuşmayan bireysel davranışlar norma uygun hale getirilmektedir. Bu açıdan, normlar modern toplumlarda bir yandan bireylerin bedenlerinin disipline edilmesini sağlarken bir yandan da nüfusun düzenlenmesinde dikkat çekmektedir (bkz. Taylor 2009: 50).

Fransız düşünür Michel Foucault, normalleştirmenin yanı sıra gözetimin de iktidarın en önemli araçlarından biri olduğunu iddia etmektedir (bkz. 1995: 184). Bu minvalde hem normların hem de normalleştirme sürecinin sağlayıcısı olarak gözetimin bireyleri disipline ve kontrol etmekteki rolü dikkat çekmektedir. Gözetim, “verileri toplanan kişileri etkilemek ya da idare etmek amacıyla her türlü kişisel verinin, tanımlanabilir olsun veya olmasın, toplanması ve işlenmesidir” (Lyon 2001: 2). İlk anlamına bakıldığında, aslında gözetim (İngilizce: surveillance, Almanca: Überwachung) kelimesi gözlemek, gözetlemek anlamına gelmesine ve bu açıdan içinde görmek ya da bakmak ya da görmek eylemlerini içermeyen bir sürecin gözetim olamayacağı fikrine rağmen, gözetim sadece görsel olarak yapılan bir şey değildir. Gözetleme ve izlemeye ek olarak takip etme, sınıflandırma ve kontrol etme gibi süreçleri de içermektedir (bkz. Bauman / Lyon 2013: 8). Günümüz dijital toplumlarda yaşamın çeşitli alanlarında gözetimin her geçen gün büyüyen varlığına tanık olunmaktadır.

Normalleştirme süreçlerinin ve buna bağlı olarak gözetimin kanunlara eşlik ettiği toplumlarda, devletin güvenliği ve toplumun refahı adı altında yapılan gözetim ve kayıt altına alma ile, bireylerin eylemlerini kısıtlayarak onların belirli normlara göre hareket etmelerinin ve daha kolay kontrol edilmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Aynı zamanda, normlar ve gözetim ile daha uysal ve daha kontrol edilebilir hale getirilen bireylerin üretim ve ekonomiye sorunsuzca katkıda bulunmaları mümkün kılınmaktadır. Devlet aygıtları tarafından yapılan gözetimin içselleştirilmesiyle birlikte oluşan öz-gözetim bireylerin kendi kendilerini disiplin ve kontrol etmelerine yol açmaktadır. Dahası, günümüzde özellikle Instagram gibi sosyal medya platformlarının da etkisiyle “kişisel verileri paylaşma arzusu yüzünden” özel hayatın sınırları giderek ve kaçınılmaz olarak kaybolmaktadır (Koellner 2016: 408). Hem otorite figürleri tarafından sürekli gözetlenme ve takip edilme korkusu hem de bunun içselleştirilmesiyle gelişen kendi kendini kontrol etme ve ‘normalleşme’ dürtüsüyle birlikte bireylerin özgürlükleri kısıtlanmaktadır. Bu açıdan, Juli Zeh ve Ilija Trajanow insanlara bunun özgürlüğe açılmış bir savaş olduğunun farkına varmaları için çağrıda bulunmaktadır: “On altı haneli kişisel bir kimlik numarasına sahip ve uydu tarafından izlenebilecek bir çip doğum sırasında çocuğunuzun boynuna yerleştirilinceye kadar beklemek mi istiyorsunuz?” (Trojanow vd. 2015: 282). Zeh ve Trajanow güvenlik uğruna kişisel özgürlükten ve mahremiyetten taviz verildiği için çok geç olmadan harekete geçilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Nitekim Zeh gibi kişisel “verilerin ve mahremiyetin korunmasını savunanlar gizliliğin temel bir hak olduğunu iddia etmektedirler” (Koellner 2016: 408). Zeh, aslında, kişisel hak ve özgürlükler ile gözetim üzerine eleştirilerini yalnızca adı geçen eserde değil, çeşitli platformlar ve romanları aracılığıyla da dile getirmektedir. Bu bağlamda, ilk olarak bir tiyatro oyunu olarak 2007’de sahnelenen ve 2009 yılında roman olarak yayımlanan eseri *Corpus Delicti*, Zeh’in görüşlerini ve endişelerini kurgusal dünyaya taşımaktadır.

Sağlık ve Hijyenin “Norm”alleştirilmesi

Corpus Delicti’de sağlık en temel ve en büyük normdur ve bütün toplumsal düzen bunun üzerine kurulmuştur. Romanda YÖNTEM tüm vatandaşlarına her türlü hastalıktan, zararlı

alışkanlıktan ve kirlilikten uzak sağlıklı bir hayat garanti eder, ancak bunun karşılığında onlardan tam bir iş uzlaşma ve bağlılık, dolayısıyla boyun eğme ister. Bunu biyolojik ve bilimsel bir temele dayandıran YÖNTEM, “mutlak, bireysel ve kolektif hayatta kalma arzusu”nun toplumdaki “o büyük uzlaşmanın” esası olduğunu belirtir (Zeh 2022: 31). Nitekim, YÖNTEM’in normal olarak tanımladığı şey bu uzlaşma ve uyumdur. Eğer birey kendini bu konuda normal görmüyorsa “toplumun gözünde de normal olmayacaktır. Normallığın dışındaysa yalnızlık egemendir” (Zeh 2022: 70). YÖNTEM için sağlık, toplumsal düzenin sağlanması ve korunması için hayati bir öneme sahiptir ve bu önem daha romanın en başındaki “Devlet Meşruiyetinin İlkesi Olarak Sağlık” adı verilen kurmaca önsözde belirtilir: “Sağlık bireyi tamamlayarak toplumsal birlikteliğin mükemmel olmasını sağlar. Sağlık, doğal yaşama isteğinin amacı ve bu nedenle de toplumun, hukukun ve siyasetin doğal bir amacıdır. Sağlıklı olmaya uğraşmayan bir insan hastalanmaz, o zaten hastadır” (Zeh 2022: 9). Sağlık en önemli norm olduğu için, vatandaşlar da bu norm çerçevesinde normal veya normal olmayan olarak yaftalanır. Dolayısıyla, sağlıklı bireyler normalken, sağlıklı olmayan, hatta sağlıklı olmak için uğraşmayan bireyler norm dışıdır, normal değildir, anormaldir. Normların oluşturulması ve normleştirme süreçlerinde çeşitli bilim dallarının, özellikle tıbbın, beden ile ilişkili olarak, etkili olduğu öne sürülmektedir (bkz. Foucault 2003: 179). Modern tıp, geleneksel tıbbın aksine sadece hastalıkları tedavi etmekle kalmaz, söylemsel açıdan neyin norm ve normal olduğunu belirlemektedir. Bu bağlamda, normal olan sağlıklı olan ile ilişkilendirilirken, normal olmayan sağlıksız veya sapkın olan ile eşdeğer görülmektedir. Sosyolog Bryan Turner, modern tıbbın etkisiyle egzersiz yapmama ve bağımlılık gibi “mantığa aykırı davranışlar”ın insanların hasta olmayı seçmesiyle ilgili olduğunu ve damgalanmaya yol açacağını söylemektedir (bkz. 2008: 190). Dolayısıyla, *Corpus Delicti*’de sağlıklı olmak için uğraş(a)mayanlar doğrudan sapkın ve anormal olarak yaftalanıp sağlık kurallarına ve düzenlemelerine uymadıkları için yargılanır. Mia kardeşinin ölümüyle ağır bir depresyona girince en temel sağlık ve hijyen kurallarına bile uymakta zorlanır ve mahkemeye çağırılır. Hâkim Sophie, Mia’ya ‘Sağlık Kanunu’ kapsamında depresyonunu atlatması için çeşitli şekillerde destek sağlanabileceğini anlatır, ancak Mia bunun şahsi bir mesele olduğunu söyleyip YÖNTEM tarafından verilecek destekleri reddeder. Sophie bu kararı anlamakta zorlanır çünkü bireylerin hem fiziksel hem de ruhsal sağlıkları YÖNTEM’in kontrolü altındadır. Mia o andan itibaren yavaş yavaş normun sınırlarının dışına çıkmaya başladığını fark eder: “Henüz kimse Mia’ya ‘anormal’ demedi. Ama ‘normal’ de demezlerdi” (Zeh 2022: 109). Mia, buradan hareketle, neyin normal olup olmadığını da düşünmeye başlayarak zaman içerisinde bunu bir YÖNTEM sorgulamasına ve karşıtlığına dönüştürür.

YÖNTEM normların belirleyicisi ve sağlayıcısı olarak, toplumsal sağlığı korumanın karşılığında bireylerin hak ve özgürlüklerini kısıtlamasının gerekçesini kamu yararıyla kişisel yararın uyumu şeklinde açıklar ve bunun da ‘normal’ olduğunu öne sürer. Bir başka deyişle, YÖNTEM toplumsal sağlığı gözetmekle yükümlü olduğu ve toplumsal sağlık da bireylerin sağlık durumlarıyla ilişkili olduğu için, YÖNTEM onların toplumsal sağlık adına kendi üzerine düşenleri yapıp yapmadıklarını kontrol etmek durumundadır ve bu da kamusal alan ve bireysel alan arasındaki sınırları ihlal eder. Dolayısıyla, birey

kendi üzerinde uygulanan bu kontrole karşı çıkmak bir yana, YÖNTEM ile uyum ve uzlaşi içinde toplumsal sağlığa ve kamu yararına hizmet etmelidir, aksi takdirde “dışarda kalan korkunç bir tehdit oluşturur. Hastalığa yol açar” (Zeh 2022: 109). Bunu önlemek için bireylerin bedenleri normlar aracılığıyla disiplin ve kontrol altına alınmalıdır, çünkü bireysel sağlık insan bedeninin kusursuz bir organizma olarak işlemesine bağlıdır. İnsan bedeni, modern dönemle birlikte daha önce olmadığı kadar önemli hale gelerek politik bir nesne olarak görülmeye başlamıştır: “Beden, tapınağımız ve sunağımız, putumuz ve kurbanımızdır. Kutsal kılınıp köleleştirilmiştir. Beden her şeydir” (Zeh 2022: 118). Bu açıdan bakıldığında, mükemmel bedene sahip olma arzusu aracılığıyla iktidarın etkin hale geldiği iddiası güç kazanmaktadır (bkz. Pylypa 1998: 25). Normal beden, sadece sağlıklı beden değil, aynı zamanda bağlantılı olarak formda olan bedendir. Formda olmak, hem modern dönemde bireyler üzerine dayatılan güzellik, çekicilik gibi normlarla hem de daha tıbbi bir açıdan sağlıklı olmak normuyla yakından ilişkilidir. Nitekim, Fransız sosyolog Jean Baudrillard’ın da belirttiği üzere, “sağlık günümüzde hayatta kalmaya bağlı biyolojik bir buyruktan daha çok statüye bağlı toplumsal bir buyruktur” (2008: 177). Normal/ sağlıklı/ formda/ mükemmel bedene ulaşmak amacıyla, *Corpus Delicti*’de vatandaşlar düzenli olarak egzersiz yapmak, örneğin, evlerindeki kondisyon bisikletinde belirli bir kilometrenin üzerine çıkmak zorundadırlar. Böylece, egzersizini yapan ve devletin sağlık harcamalarını azaltmasına yardımcı olanlar “sorumlu vatandaş” olarak görülürken, bu normun dışında kalanlar “devlet için bir yük haline gelirler” (Turner 2008: 187). Bireylerin bedenlerine ilişkin sağlıklı ve formda olmak gibi normlar, toplumun sağlığına yönelik düzenlemelerin de temel noktasını oluşturur. Öyle ki, YÖNTEM tarafından yapılan Sağlık Kanunu, Hijyen Kanunu, Dezenfeksiyon Kanunu gibi yasal düzenlemelerin temelinde de bu normlar vardır. Sağlığın bozulmasına yol açacak en ufak seçim veya davranış bile bir suç olarak kabul edilir. Çay ve kahve içmek sağlığa zararlı görüldüğü için limonlu sıcak su içilir, mikrop kapma ihtimalinden dolayı tırnak yemek, kalemlerin arkasını kemirmek, öpmek ve evcil hayvan beslemek gibi eylemler sakıncalı olarak görülür ve yine aynı sebeple insanlar eldiven giyip maske takarlar, toksik madde içeren alkol ve sigara ise tamamen yasak ve suçtur. İnsanların yaşamı, benzetmek gerekirse, izole ve sterilize edilmiş laboratuvarlara dönüştürülür. Dolayısıyla, YÖNTEM tarafından belirlenmiş bölgelerin ötesine gitmek, örneğin bir koruluğa gitmek, “doğa bir enfeksiyon ve hastalık kaynağı olarak” ele alındığı için yine aynı şekilde yasaktır (Maierhofer 2022: 246), bu da doğa ile bütünleşmeyi engeller. Sağlıksız çocukların doğmasını engellemek için sadece uyumlu bağışıklık sistemine sahip kişilerin cinsel ilişki yaşaması ve evlenmesine izin verilir. Yasal düzenlemelerin yanı sıra, normlar söylemsel olarak da bireylere empoze edilir. Fransızca’da sağlık anlamına gelen “santé” kelimesi bir selamlama şekli, “virüsler alsın” gibi deyişler ise günlük dilde dilek ve temenni belirtmede kullanılır (Zeh 2022: 21). Sağlıklı olmak toplumun ve sistemin üzerine temellendirildiği o kadar elzem hatta kutsal bir normdur ki, devletin kendisi bile sağlıklı bir organizmaya benzetilir.

Romanda YÖNTEM’in yüzü ve en güçlü sözcülerinden bir olan gazeteci Heinrich Kramer, YÖNTEM’in değerlerini ve ilkelerini savunurken onun ne kadar sarsılmaz ve güvenilir olduğunun altını çizer. YÖNTEM tamamen bilime dayanır, önceki sistemler

gibi ekonomiye, dine ya da “ıfratlı, tefritli ideolojilere” gerek duymaz (Zeh 2022: 31). “Bir vücut denli güçlü” olduğu için, YÖNTEM “mükemmel, mucizevi bir biçimde yaşamaya muktedir” bir sistemdir; ancak yine canlı bir organizma gibi hassastır, dolayısıyla, “temel kurallardan birinin hafifçe ihlali bile bu organizmayı ağır yaralayabilir, hatta öldürebilir” (Zeh 2022: 31). Kramer’ın temel kuralların ihlali ile kastettiği şeyin normlara uyulmaması ya da onların yok sayılması olduğu söylenebilir. YÖNTEM kendini akıl ve sağduyu temsilcisi olarak gördüğü için, norm dışında kalanları aynı zamanda akıl ve sağduyu karşıtı olmakla da suçlar. Kramer’ın YÖNTEM’in kusursuz olduğuna inancı tamdır ve her fırsatta bunu savunur. Mia’nın kardeşi Moritz cinayet şüphesiyle tutuklandığında, Kramer Moritz’in şüpheyi yer bırakmayacak şekilde suçlu bulunmasıyla sonuçlanacak duruşmada önemli bir rol oynar. Kramer için önemli olan cesette Moritz’in DNAsının bulunmuş olmasıdır, çünkü “DNA hata yapamaz” (McCalmont / Maierhofer, 2012: 388). Moritz’in bilimsel bir kanıtı rağmen ısrarla masum olduğunu söylemesi onun ancak mantık dışı ve sapkın biri olmasından kaynaklanır. Moritz hapishanede intihar edince, Mia bir yandan kardeşinin masum olduğuna inanır bir yandan da Moritz’in yaşarken birçok konuda ‘normal’ olmadığını düşünür ve YÖNTEM’in akıl ve sağduyunun temsilcisi olduğu fikrini desteklemeye devam eder. Ancak bir birey olarak kendisinin normlara uymamasıyla başlayan süreçte bir YÖNTEM karşıtına dönüşür ve Moritz’in gerçekten masum olduğunun da kanıtlanmasıyla birlikte YÖNTEM’in aslında hatasız olmaktan ne kadar uzak olduğunu fark eder. Bu farkındalık, başta normları içselleştirmiş Mia’nın romanın sonunda bireylere dayatılmış normleştirme mekanizmalarını eleştirmesine ve onlara karşı çıkmasına da olanak sağlar:

YÖNTEM vatandaşlarının sağlığına dayanıyor ve sağlığı da normallik olarak görüyor. Ama *normal* olan nedir? Bir yandan doğru olan, verili olan, gündelik olandır. Diğer yandansa “normal” normatif bir şey anlamına gelir, yani istenen şeydir. Bu şekilde normallik iki ucu boklu bir değneğe dönüşür. İnsanı verilen donelere göre değerlendirip onun normal, sağlıklı ve bunun sonucunda da iyi olduğu sonucuna varılabilir. Ya da kıstas, arzulanan şeyin kendisi olur, kişinin başarısız olup olmadığı böylece belirlenir. Nasıl istersen! Normallığe ait olduğu sürece bu değnek insanın savunmasına hizmet eder. (Zeh 2022: 108-109)

Mia’nın dönüşümü Kramer’e dikte ettirdiği YÖNTEM karşıtı bir yazıyla resmiyete dökülür. Mia bu yazıda YÖNTEM’e, onun ilke ve değerlerine, onunla değişen ve içi boşalan insani değerlere olan güvenini geri çektiğini belirtir. Mia’nın temel hak ve özgürlüklere vurgu yaptığı bu yazı, YÖNTEM tarafından Mia’ya karşı başka şeylerle birlikte kanıt olarak kullanılır ve Mia’nın YÖNTEM’e karşı terörist bir grubun lideri olduğu ilan edilir. Gerçekte, Mia’nın böyle bir grupta ilgisi yoktur, ancak YÖNTEM kendisini bir tehdit unsuru olarak görür. Romanın sonunda Mia’ya verilen süresiz dondurulma cezası iptal edilir ve Mia’nın topluma geri kazandırılmasına karar verilir. YÖNTEM artık Mia gibi normleştirilemeyen bireyler için, Foucault’nun da belirttiği üzere, yeni normlar ve yeni normleştirme yolları bulur (bkz. 2006: 53). Böylece, Mia tekrar bir normleştirme sürecine dahil edilmiş olur ki hem Mia topluma ve üretime katkıda bulunmaya, hem de YÖNTEM en az zararlı varlığını sürdürmeye devam eder.

Evlilik Normu ve Kontrol

Normalleştirme süreçleri gözetim ve kontrol ile bireyleri daha itaatkâr ve üretken hale getirerek onların devletin istediği doğrultuda hareket etmeleri için kullanılmaktadır. Yıllarca süren krizden sonra ekonomiyi düzeltme ve üretimi artırmanın yolunun vatandaşları daha üretken hale getirmekten geçtiğini anlayan bir hükümet tarafından kontrol edilen yakın gelecek İngiltere’inde geçen *The Marriage Act*, bu sağcı hükümetin çözüm olarak evliliği kullanmasını konu alır. Söz konusu hükümet için vatandaşlar ancak “kendilerini adayacak bir ilişki içinde olduklarında”, yani evlendiklerinde ve aile kurduklarında, “duygusal ve ekonomik açıdan daha iyi durumda olurlar” (Marrs 2023: 277) ve daha üretken bir toplumun parçası olurlar. Üretkenlik ise ekonomik kalkınmaya neden olur, fakirlik ve suç oranları azalır ve toplumun refah seviyesi artar. Toplumun refahı için temel yapı taşı olarak görülen evlilik, en temel norm haline gelmekle kalmamış aynı zamanda Evliliğin Kutsallığı Kanunu ile yasalaşmıştır. Hükümet, evli çiftlerin hem fiziksel hem beden hem de zihnen daha sağlıklı olduğunu öne sürer. Evli çiftler birbirlerini sağlıklı beslenmeye ve egzersiz yapmaya teşvik ettikleri için daha düşük tansiyon ve kalp rahatsızlıkları riskine, mutlu bir ilişki içinde oldukları için de daha düşük depresyon, anksiyete ve psikoz riskine sahiptirler. Böylece, sağlıklı evli çiftler daha az hastalık izni alarak Ulusal Sağlık Hizmetlerinin kaynaklarını daha az tüketir ve üretime daha çok katkıda bulunurlar.

Romanda bahsi geçen evliliğin fiziksel ve psikolojik sağlığa olumlu etkilerini içeren çeşitli faydaları, gerçek dünyada da bugüne kadar farklı disiplinlerde bilimsel araştırma ve çalışmalara konu olmuştur (Murphy vd. 1997, Waite / Gallagher 2000). Bununla birlikte, Huston ve Melz tarafından da belirtildiği üzere, evliliğin faydalı olduğu iddiasının doğruluğu birçok bulgu aracılığıyla kanıtlanmalıdır ve iddia edilen faydalar aslında “sayısız unsura *bağlıdır*” (2004: 945). Dolayısıyla, romandaki hükümetin dayatmaya çalıştığı aksine, evliliğin tek başına her derde deva olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Hükümetin evliliği bu derece normatif hale getirmesinin nedenlerinden biri evliliğin ve ailenin toplumun düzeni ve yapılandırılmasındaki temel kurumlardan olmalarıdır. Günümüzde evlilik, dini liderlerden politikacılara kadar birçok figür tarafından ideal bir durum olarak teşvik edilmektedir (bkz. Helms 2013: 233). Çünkü evlilik toplumsal bir norm olarak toplumsal düzenin sağlanması ve korunmasındaki rolü vasıtasıyla diğer toplumsal normlara uygun davranmayı da beraberinde getirmektedir (bkz. Eshleman / Bulcroft 2010: 19). Aynı zamanda romanda, bekar, boşanmış, dul, tek başına yaşayan, evlilik dışı ilişki veya çocuk sahibi olan bireyleri evlilerin, özellikle akıllı evlilik yapanların aksine kontrol ve gözetim altında tutmak daha zor ve daha az mümkündür.

Hükümet tarafından, Evlilik Kanunu kapsamında, Akıllı Evlilik anlaşması yapan evli çiftlere birçok hak ve ayrıcalık tanınır. Diğer tarafta, bekarlar, boşanmışlar ve hatta geleneksel olarak evli kalmayı tercih edenler ikinci sınıf vatandaş olarak görülürken, evlilik içinde herhangi bir sağlık sorununa sahip partnerler veya yaşlılar da dezavantajlı hale gelir. Hükümet, bekârları ve boşanmışları toplum içinde özellikle ortadan kaldırılması gereken gruplar olarak hedef alır ve onların “fiziksel ve zihinsel sağlık

sorunlarına sahip olma ve Ulusal Sağlık Hizmetlerine yük olma ihtimalinin daha yüksek” (Marrs 2023: 91) olduğunu iddia ederek bunu topluma söylemsel olarak da dayatmaya çalışır. Norm dışında kalan ve hedef gösterilen bu tür gruplar toplumun geri kalanı tarafından da damgalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Bu durumda, sosyal ve kültürel olarak inşa edilmiş aile ve evlilik normlarının belirli kişilere onay verip ayrıcalık tanırken diğerlerini damgalayıp ötekileştirdiğini söylemek mümkün olacaktır (bkz. Walsh 2012: 4). Öyle ki, romanda evliliğinden dolayı mutsuz olan pek çok kişi boşanmaktan kaçınır, çünkü boşanmışlar sanki “bulaşıcı bir hastalık taşıyormuşçasına” ötekileştirilip yalnızlığa mahkûm edilir (Marrs 2023: 153). Boşanmanın kabul görebileceği belki de tek durum evlilikteki partnerlerden birinin ölümcül bir hastalığa yakalanmış ve büyük ihtimalle ölecek olmasıdır. Böyle bir durum için hükümetin önerdiği çözüm ‘Güvenli Geçiş’ adı verilen bir uygulamadır. Güvenli Geçiş basitçe ölümcül hastalığa sahip bireylerin ötanazi yaptırmasını sağlayacak bir manipölasyondan başka bir şey değildir. Tedavi edilemez bir sağlık sorununa sahip bireyler yaşamaya devam etmeyi isteyerek bencillik ederler ve hem devlete hem de ailelerine yük olurlar. Söz konusu uygulamayı tercih edecek vatandaşlar “kırsal bölgelerdeki güzel tesislere götürülüp orada tam eğitilmiş personel tarafından saygı ve nezaketle” karşılanıp ölüme güvenli bir şekilde geçiş yapacaklardır (Marrs 2023: 155). Hükümetin bu türden hasta kişileri ölüme teşvik etmelerinin asıl nedeni onların çalışamayacak, dolayısıyla ekonomiye katkıda bulunamayacak olmalarıdır. Hükümet onları doğrudan ortadan kaldıramayacağı için onların kendi kendilerini ortadan kaldırmalarını sağlamaya çalışır. Bu durumdaki bir partnerin Güvenli Geçişini tercih etmediği durumda, Evlilik Kanunu uyarınca sağlıklı partner hasta partnere üstündür ve onu boşanma ve sağlıklı biriyle evlenme hakkına sahiptir ki bu durumda hasta birey iki kez ötekileştirilmiş olur. Partneri ister ötanazi ister doğal şekilde ölen kişiler ise hükümet onaylı bir çöpçatanlık hizmeti aracılığıyla tekrar evlenmeye teşvik edilir. ‘Mükemmel Eş’ adı verilen bu hizmet benzer durumdaki ‘aşkı arayan’ kişiler arasında uyumlu olanları seçip onların randevulara çıkmalarını ve nihayetinde “akıllı” şekilde evlenmelerini amaçlar (Marrs 2023: 188). Böylelikle, dul kalarak normların dışına çıkan bireylerin tekrar evlendirilmesiyle normalleştirme süreci tamamlanmış olur.

Akıllı Evlilik yapanlar veya mevcut evliliğini Akıllı Evliliğe yükseltenler vergi indirimi ve muafiyeti, ekstra fonlama ve daha fazla ve daha iyi iş olanakları gibi birçok teşvikten yararlanır. Hükümet bu şekilde, deyim yerindeyse, ödül ve ceza yöntemini uygular. Öyle ki, Akıllı Evlilik kapsamındaki aileler sağlık hizmetlerinde önceliğe sahiptir, daha nezih muhitlerdeki daha iyi evlerde yaşarlar ve bu ailelerin çocukları daha iyi okullarda eğitim alır. Bütün bu avantajlara rağmen, Akıllı Evlilik dışında kalan vatandaşlar ağırlaştırılmış ve ek vergiler ödemek durumunda kalacakları için birçoğu istemeyerek de olsa Akıllı Evliliğe geçiş yapar. Örneğin, yaşlı çift Arthur ve June’un oturdukları ev ve kullandıkları ilaçlar için ödemeleri gereken vergiler o kadar yüksek rakamlara ulaşır ki mevcut emekli maaşlarıyla geçinemeyince “geleceklerini korumak” adına evliliklerini Akıllı Evliliğe yükseltmek zorunda kalırlar (Marrs 2023: 58). Diğer taraftan, insanların sırf bu ayrıcalıklardan yararlanmak için Akıllı Evlilik yapması da söz konusu çiftlerin sürekli gözetim altında tutulmasıyla engellenmiş olur. Bu çiftlerin ilişkilerinin ne durumda olduğu kontrol edilerek onların bu ayrıcalıklara sahip olmaya

devam edip etmeyeceklerine karar verilir. Eğer bir çiftin evliliğinin sorunlu olduğu tespit edilip bu sorunlar aşılamazsa çift istemediği takdirde bile Aile Mahkemesi onları boşar ve tüm Akıllı Evlilik hakları ve ayrıcalıkları geri alınır. Bu şekilde evlilik ve aile sisteminin kontrolü ve devamlılığı güvence altına alınmış olur. Hükümetin, Akıllı Evlilik uygulamasının “İngiltere’yi daha iyi bir şekilde inşa edeceğine” dair yaptığı propagandaya rağmen (Marrs 2023: 8), bunun bazı kişileri ötekileştirerek toplumu daha da kutuplaştırdığını söylemek yerinde olacaktır. Hükümeti destekleyen ve ayrıcalıklara sahip olmak için Akıllı Evliliği tercih eden vatandaşların sayısı yadsınamayacak kadar çok olsa da hükümeti ve Evlilik Kanununu eleştiren ve bunu karşısında duran birçok kişi de mevcuttur. Bu karşıt grup ‘Herkes için Özgürlük’ olarak adlandırılır çünkü zamanla siyasi bir parti olarak da örgütlenen bu grubun amacı vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayan yasal düzenlemelere ve toplumsal normlara karşı mücadele etmektir. Herkes için Özgürlük destekçilerinin öne sürdüğü üzere, Akıllı Evliliği tercih etmeyen çiftler gelişmemiş bölgelere taşınmak zorunda kalır, şirketler daha kalifiye olsalar bile bekarlara iş vermez, Akıllı Evlilik dışında kalanlar %35 daha fazla vergi ve sigorta poliçesi öder. Dolayısıyla, Evlilik Kanunu “sadece ilişkileri parçalayıp kentsel dönüşüm ile şehirleri tahrip etmekle kalmaz,” aynı zamanda “İngiltere’deki zengin ve fakir arasındaki fark da hiç bu kadar açılmamıştır” (Marrs 2023: 231).

Görüldüğü kadarıyla, normların dışında kalan grupların ekonomik ya da başka herhangi bir açıdan iyiliği ve refahı hükümet tarafından yok sayılır. Önemli olan toplumun normların ve onları tamamlayan yasal düzenlemelerin katkıda bulunduğu bir bütün olarak toplumun iyiliği ve refahıdır ki hükümet için bunun en önemli parçalarından biri ekonomik kalkınmadır. Bu uğurda hükümet sadece yetişkinleri değil genç nesilleri de belirli normlara göre kategorize eder. Hükümete göre ekonomiye dolayısıyla toplumun refahına katkıda bulunacak potansiyeli bulunan başlıca gençler, akademik açıdan başarılı olanlardır. Düşük performansa sahip ve bu yüzden başarılı öğrencilerin de performansını aksatan öğrenciler başarı normuna uymadıkları için bertaraf edilmelidir. Çoğu zaman “öfke kontrolsüzlüğü, karşıt olma-karşı gelme bozukluğu, davranış bozukluğu, öğrenme güçlüğü, otizm spektrum bozukluğu, bipolar ve dikkat eksikliği bozukluğu” gibi sorunlara sahip bu türden düşük performanslı ve “gözden çıkarılmış” gençlerin (Marrs 2023: 227, 230) toplumsal düzene dahil edilmesi ve ‘normalleştirilmesi’ amacıyla ‘normal’ olanlardan farklı okullara gönderilmesi planlanır. ‘Genç Vatandaş Kampları’ adı verilen bu okullar, bu gençlerin edebiyat ve matematik gibi temel dersleri almaktansa ilerde ekonomik çarka dahil olmaları amacıyla daha çok çeşitli iş sektörlerinde eğitilecekleri meslek edindirme okulları olarak kabul edilebilir. Ancak adından da anlaşılacağı üzere, bu kurumların norm dışında kalan on altı yaşından küçük gençlerin ıslah edileceği toplama kampları olacağını da söylemek mümkündür. Öyle ki, romandaki karakterlerden biri olan Anthony, Genç Vatandaş Kamplarını 1930ların sonunda Almanya’da Naziler tarafından kurulan elit yatılı okullara benzetir:

Öğretmenlerin işi öğrencilerin Hitler’e sadık olmalarını sağlamaktı, bu yüzden müfredat Nazi felsefesini yansıtıyordu. Matematik ve İngilizce gibi akademik alanların yerini fitness ve takım sporları aldı. Ebeveyn etkisi en az düzeydeydi. Okula bir kez kaydolunca ayrılmak söz konusu değildi. (Marrs 2023: 280)

Bu tür okulların amacı sadece belirli bir grup gence yönelik eğitim vermek değil, aynı zamanda istenen normlara uymaları için onları gözetim ve kontrol altında tutarak disipline etmektir. Bu noktada, normleştirme süreçlerine gözetim eşlik etmektedir.

Normların İçselleştirilmesi ve Dijital Gözetim

The Marriage Act'de, suç oranlarıyla eğitim arasında doğrudan bir ilişki olduğunu düşünen hükümet, başarısız dolayısıyla ilerde suç işleme potansiyeli yüksek gençleri sürekli gözetim altında tutarak eğitecekleri Genç Vatandaş Kampları projesini adım adım geliştirir. Hatta, bu özel okulların hayata geçirilmesi için şehirden uzakta kırsal alanlarda eskiden hapishane ya da askeri kışla olarak işlev görmüş binalar seçilir. Başarısız ve sorunlu öğrencileri başarılı öğrencilerden ayırt etmek için ise farklı bir gözetim uygulaması kullanılır. Yapay zekâ destekli giyilebilir bir ses algılama teknolojisi ile öğrenciler sürekli takip edilebilecek, böylece hem okullarda akran zorbalığı gibi sorunları tespit edip bunu önlemeye yardımcı olacak hem de öğrencilerin dil ve iletişim becerilerini ölçecek bir çözüm geliştirilmiş olur. Bu şekilde öğrencileri performansına göre kategorize edecek bu yapay zekâ teknolojisi başarı normuna uyan ya da uymayan gençleri de ayırt etmiş olacaktır. Yapay zekâ teknolojilerinden gözetim ve kontrol için istifade edilen tek alan öğrencilerin eğitimi ve okullar değildir. Lyon vd. (2012: 2), çalışanların performans değerlendirmesinden uluslararası güvenliğe, silahlanma yarışından e-devlet hizmetlerine kadar birçok farklı alanda benzer teknolojilerin kullanıldığı gözetim uygulamalarını görmenin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, Akıllı Evlilik uygulamasının temel noktası bu kapsamdaki çiftlerin evlerine koydurmak zorunda oldukları Audite adındaki akıllı cihazlardır. Kelime anlamı Latince duymak olan Audite, Akıllı Evlilik için başvuru yapan çiftlerin evlerine ivedilikle kurulur ve her gün çiftlerin konuşmalarını dinler ve rastgele on dakika kaydeder. Kayıtlar yapay zekâ tarafından incelenir ve çiftlerin evliliklerinin iyi gidip gitmediği tespit edilir. Eğer Audite herhangi bir çiftin evliliğinin risk taşıdığına karar verirse çift üç aşamalı bir sürece girmiş olur. Birinci aşamada, Audite çiftin konuşmalarını daha uzun kayıt altına almaya ve çiftin sahip olduğu sorunlara yönelik tavsiyeler içeren anlık bildirimler göndermeye başlar. Buna rağmen sorunlar çözülüyorsa, ikinci aşamada çifte bir 'ilişki yardımcısı' atanır. İlişki yardımcıları alanında eğitilmiş danışmanlardan oluşur ve konuşma kayıtlarını dinleyip daha derin analizler yaparak ve gerektiğinde partnerlerle seanslar düzenleyerek çiftin sorunlarını aşmasına yardımcı olur. Bu da yeterli değilse, çift üçüncü aşamaya geçerek bir Aile Mahkemesinin huzuruna çıkar ve istese de istemese de boşanır.

Auditeler ve benzer amaçla klasik nikah yüzüklerinden giyilebilir bir teknoloji aracılığıyla dönüştürülen akıllı yüzükler yalnızca kişilerin ne konuştuklarını değil, aynı zamanda ses tonu ve seviyesini de algılar. Hükümet her ne kadar çiftlerin ve doğal olarak geriye kalan ev halkının konuşmalarının günde sadece on dakika kaydedildiğini öne sürse de konuşmaların ne kadarının kaydedildiğinden emin olmak mümkün değildir. Audite sürekli çalışır durumda olduğu ve rastgele kayıt aldığı için insanlar ne zaman dinlendiklerini ve ne zaman kaydedildiklerini bilemezler. Dolayısıyla sürekli gözetim altında oldukları varsayımıyla yaşamaya başlarlar. Sürekli gözetim altında olma ihtimali

ve bunun neden olduğu psikolojik durum, söyledikleri her Őeye dikkat etme, her Şeyin normlara uygun olması gibi durumlara neden olur. Haliyle, bireyler kendi kendilerini gözetim altında tutmaya, kendi kendilerini düzeltmeye ve kontrol etmeye ve normları içselleŐtirmeye başlar. Normların içselleştirilmesi aslında gözetimin başlıca amaçlarından biridir, çünkü kendi kendini gözetim altında tutan kişileri kontrol etmek daha az çetrefilli ve daha az masraflıdır. Bu bağlamda hem günümüzde hem de romanda hali hazırda internet ve sosyal medya yüzünden insanlar kendileriyle ilgili, farkında olarak ya da olmayarak, daha fazla veri paylaşımı yapıp birçok çevrimiçi hareketi izi sürülebilir hale getirmektedir. Bugün birçok insan internette çeşitli hizmetlerden yararlanabilmek için çoğunu okumadan kabul ettiği kişisel verilerin işlenmesi gibi birçok hüküm ve Őarta maruz kalmaktadır.

Romanda, sosyal medya platformlarının yanı sıra Aile Ekran Süresi ve Hareketlerimi Takip Et gibi farklı uygulamalar sürekli gözetimin bir parçası haline gelir. Dahası, bilgisayar gibi birçok cihaz çevrimiçi biyometrik davranışları analiz edebilecek teknolojiyle donatılmıştır: “izleme dörtgenini kullanma hızından faresini ne kadar hızlı hareket ettirdiğine ve gezinme düzenine kadar kullanım alışkanlıklarını biliyorlardı” (Marrs 2023: 442). Tüm bu cihaz kullanma alışkanlıkları tıpkı parmak izi gibi kopyalaması pek de mümkün olmayan eşsiz bir dijital profil meydana getirir. Bireyin biyometrik davranışlarının oluşturduğu bu dijital profil milyonlarca başka profille birlikte bir veri tabanına kaydedilir ki herhangi biri internete bağlandığında nereden bağlandığı, hangi cihazı kullandığı tespit edilebilsin. Bunun güvenlik nedeniyle yapıldığı iddia edilse de çoğu insanın profilinin rızaları dışında oluşturulması bir yana, bu durumdan çok az kişinin haberi vardır. Aslında, Lyon ve diğerlerinin de belirttiği gibi, “gözetimin fiili işleyişi, nüfuzunun kesin doğası ve derinliği [...] içeriden birkaç kişi hariç kimse için Őeffaf değildir” (2012: 2). Bu bağlamda, gözetim daha çok yere, daha kolaylıkla nüfuz eder hale gelir ve onu iktidarın en önemli araçlarından biri yapar.

Juli Zeh’in *Corpus Delicti*’de yaptığı gibi, Marrs da *The Marriage Act*’de modern hayatın içerisinde kendine gittikçe daha çok yer edinmeye başlayan gözetim uygulamalarının bireylerin üzerindeki kısıtlayıcı etkilerine vurgu yapmaktadır. Baskıcı İngiliz hükümetinin karşısında yer alan Herkes için Özgürlük hareketi, Akıllı Evlilik uygulaması ile vatandaşları gözetim altında tutma izninin hükümete verildiğini öne sürer: “özgür bireyler olmanın ne demek olduğunun özünü kaybediyoruz [...] Hükümet hedonist bir topluma odaklanmanın daha zor olduğuna inanıyor. Gerçekten söylemek istedikleri Şey ise kontrol edilmemizin daha zor olduğu” (Marrs 2023: 91). Herkes için Özgürlük hareketi, vatandaşları hükümetin temel hak özgürlükleri hedef alan uygulamalarına konusunda bilgilendirmeyi ve uyarmayı amaçlayarak özellikle Akıllı Evlilik karşıtı propaganda yapar ve gerek geleneksel medya gerek sosyal medyayı kullanarak daha çok kişiye ulaşmaya çalışır. Bunun karşısında hükümet de benzer propaganda yöntemlerini ve özellikle sosyal medya platformlarındaki ‘influencer’ların insanları etkileme gücünü kullanır. Sosyal medya etkileşimlerini artırmak isteyen bir vlogger ve influencer olan Roxi Sager, çok takipçili başka bir influencerın siber zorbalık yüzünden sözde intiharı üzerine, Audite cihazlarının ülkedeki tüm evlere yerleştirilmesi gerektiğine dair bir video paylaşıp büyük bir kitleden destek bulur ve hükümet onu Akıllı

Evlilik propagandasının sosyal medya yüzü yapar. Roxi, öne sürdüğü düzenlemenin “ilişkileri korumanın ve konuşmaları denetlemenin yanı sıra, terörizmle mücadele etmeye ve suçlu davranışları, çocuk istismarı, ırkçılık, zorbalık, eş istismarını açığa çıkarmaya yardım edeceğini” ifade eder (Marrs 2023: 67). Fikirlerini paylaşmak için televizyonda bir haber programına katılan Roxi, Herkes için Özgürlük hareketinin sözcüsü Howie Cosby ile karşı karşıya kalır. Cosby içinde bulundukları durum ile George Orwell’in 1984’ü arasında bir benzetme yaparak İngiltere’nin bir gözetim toplumuna dönüştüğünü anlatmaya çalışır:

İngiltere’deki her evde yapay zekâ kullanımının kapsamını artırmak, istesek de istemesek de, Orwellvaridir. Bir azınlığın suçları için çoğunluğu cezalandırıyor olursunuz. Gözü üzerimizde olan devletimiz, “sivil huzursuzluğu kontrol altına alma” kisvesi altında, halihazırda internet trafiğinin kitlesel gözetiminin dünyadaki en yüksek sayılarından birine sahip. Tüm konuşmalarımıza kulak kabartmak düşünce ve ifade özgürlüğünün yok oluşuna doğru atılan bir başka adım. Ceza ve sansür olmaksızın düşüncelerimizi söylemeliyiz, aksi takdirde bu, açık toplumumuzun sonuna işaret edecek. (Marrs 2023: 104)

Cosby gözetimin geldiği tehlikeli noktayı gözler önüne sermeye çalışırken teknolojinin ve internetin aslında insanları daha özgür kılmak için var olduğunu ve dolayısıyla ayırıştırıcı olmak yerine kapsayıcı olması gerektiğini dile getirir. Roxi ise savunmasız kişilerin, özellikle kadınların ve çocukların güvenliği söz konusu olduğunda sivil özgürlüklerin önemini yitirdiğini iddia eder ve güvenlik adına yapılan gözetimin gerekli olduğunu savunur.

Gözetim ve Öz-Denetim

Gözetim toplumlarında güvenlik, suçla ve terörizmle mücadele gibi konuların neden olarak gösterilmesi kamuoyunun desteğini sağlamak ya da en azından karşıt fikirlerin oluşmasını engelleyebilmek adına önem arz etmektedir. İktidarlar genellikle dayattıkları normlar ve gözetim düzenlemeleriyle birlikte bunları meşrulaştırmak için toplumun güvenliği gibi makul gerekçeler de üretmelilerdir ki halk istemese de onlara uymak zorunda kalsın (Lyon 2001: 3). Zeh, bu durumu romanında toplumsal güvenliğin, özellikle sağlıkla ilgili güvenliğin gerekçe olarak gösterilmesine odaklanarak yansıtmaya çalışmaktadır. YÖNTEM bir taraftan teknolojiyi de kullanarak bireyleri gözetim altında tutarken, diğer taraftan bireylerin sağlık normlarını içselleştirmesine neden olarak onların kendi kendilerini de denetlemelerine yol açar. Kişisel sağlık verilerinin düzenli olarak takibi ve paylaşılması yasal düzenlemelerle zorunluluk haline getirilir. Her vatandaş kan ve idrar tahlili testlerini, tansiyon değerlerini, beslenme, uyku ve fiziksel egzersiz düzeniyle ilgili verileri raporlayarak paylaşmak ve düzenli olarak sağlık kontrollerine iştirak etmekle yükümlüdür. Bu yükümlülükleri yerine getirmeyen herhangi bir vatandaş, “bildirim yükümlülükleri ihmalî” (Zeh 2022: 18) gerekçesiyle kendisini açıklamak için mahkemeye çağırılır. X-ray cihazları ve vücut dışıklarını analiz etmek amacıyla tuvaletlere yerleştirilen alıcılar gibi teknolojik araçlar bireylerin bedenlerinin gözetim altında tutulmasını ve sağlık verilerinin toplanmasına yardımcı olur. Dahası her vatandaşın üst koluna bir tarayıcıyla kolayca erişilebilecek sağlık verilerinin kaydedildiği

bir mikroçip yerleştirilir. Beden artık bireye ait bir form olmaktan ziyade bir bütün olarak toplumun bir parçası, deyim yerindeyse, bir kamu malı haline gelmiştir. Mia kardeşinin ölümü sonrası yaşadığı travma sonucu sağlık ve hijyen normlarına uyum sağlayamamanın yanı sıra sağlık verilerini paylaşmakta da sorun yaşadığı zaman, güvenlik görevlileri tarafından doktor muayenesine götürülür ve doktor kolundaki çip sayesinde Mia'nın verilerine erişim sağlar:

Şimdiyse Mia, vücudunun üst bölümü çıplak halde, boş bakışlarla soruşturma sandalyesinde oturuyor. El bileklerinden, sırtından ve şakaklarından kablolar sarkıyor ... Daire doktoru tırnakları bakımlı, iyi niyetli bir adam. Mia'nın üst kolundan bir tarayıcı geçiriyor, sanki süpermarket kasasının bandındaki bir konserve kutusuymuş gibi. (Zeh 2022: 40)

Mia'nın bedeniyle kelimenin tam anlamıyla bir mal olan konserve kutusu arasında benzerlik kurulacak kadar bireysel bedenin yok sayılması yeterince rahatsız edici değilmiş gibi, onu gözetim altında tutmak için vücudunun belli bir kısmının dahi kendisine sorulmadan soyulması ve mahremiyetine saldırılması Zeh'in özellikle vurgulamak istediği noktalardan biridir.

Zeh'in romanda güvenlik, gözetim ve mahremiyet arasındaki ilişkiye yaptığı vurgu, yukarda bahsi geçen Trojanow ile yaptığı çalışmada paylaştığı fikirler ışığında daha çok anlam kazanmaktadır. Buradan hareketle, bu romanın 11 Eylül olaylarından sonra özellikle Batı dünyasında yaşanan “politik tartışma ve eylemlerden ilham aldığı” öne sürülmektedir (McCalmont / Maierhofer 2012: 381). Güvenlik, gözetim ve mahremiyet arasındaki ilişki açısından, Mia'nın mahremiyetine önem vermek ve kendi psikolojik sıkıntısını kendi kendine çözmek istemesiyle başlayan sürecin sonunda toplumsal güvenliği tehdit eden bir terörist ilan edilmesi şaşırtıcı değildir. Mia bu süreçte sadece YÖNTEM tarafından değil, çevresindeki diğer insanlar tarafından da gözetim altında tutulmaya çalışılır. Mia'nın yaşadığı bina, belirli sakinlerin sağlık ve hijyen normlarına uyulduğunu garanti altına almak için bütün binayı izlediği bir koruyucu evdir. Bahsi geçen bina sakinleri genellikle en güvenilir olanlar arasından seçilir ve hastalığın önlenmesi ve hijyenle ilgili bazı görevleri yerine getirmek ayrıcalığına sahiptirler. Bu görevler “hava değerlerinin düzenli ölçülmesi, çöp ve atık su kontrolüyle birlikte kamuya açık tüm bölgelerin dezenfeksiyonu” gibi şeyler içerir (Zeh 2022: 20). Genelde hijyen kurulunun sorumlu olduğu bu işlerin, koruyucu ev sakinlerine verilmesinin nedenlerinden biri vatandaşların, işleyen bir sistemin parçası gibi hissetmelerini sağlamak ve onlarda bir bütün olarak toplumun değerini pekiştirmektir. YÖNTEM, koruyucu ev sakinlerinin bu durumdan keyif aldığını ileri sürer: “bir araya geliyor, tartışıyor, kararlar alıyorlar. Sözcüğün tam anlamıyla birlikte çalışıyorlar” (Zeh 2022: 21). Bu insanların farklı bir biçimde normatif sistemde iş gücü olarak kullanılıp üretime ve ekonomiye katkıda bulunmalarının garanti altına alınması dikkat çekicidir. Dahası, “bu sağlık diktatörlüğü vatandaşların aidiyet, kabul görme ve güvenlik özlemini sömürerek bir topluluk yanılsaması kurar” (Koellner 2016: 414). YÖNTEM toplumsal sağlık, güvenlik ve refah için var olduğu söylenen bu düzenlemelerin uygulanması konusunda vatandaşlarda ‘değerli’ bir iş birliği yanılsaması oluşturur ve vatandaşları manipüle edip onları da bu işe dahil ederek sahte bir aidiyet ve topluma faydalı olma hissi yaratır. Bu bağlamda,

koruyucu evlerin bütün alanlarda başarılı bir proje olduğu söylenebilir çünkü “hazine sağlık hizmetinden para tasarrufu ederken insanlarda da topluluk bilinci” oluşturur (Zeh 2022: 20). Dolayısıyla, koruyucu evlerdeki sağlık ve hijyenden bir de burada yaşayan insanları gözetim altında tutmakla sorumlu tutulan bina sakinleri, toplumun iyiliği için faydalı olduklarını sanırlar ve yaşadıkları topluma daha çok ait olduklarını hissederler. Ancak devlet tarafından manipüle edildiklerinin, bir gözetim aracına dönüştürüldüklerinin ve bu şekilde normları daha çok içselleştirdiklerinin farkında değildirler. Bununla birlikte, YÖNTEM yaptığı manipülasyonun işe yaramama ihtimali karşısında, yüksek ve iyi performans gösteren koruyucu evlere binaların girişine asılan bir plaket verir ve elektrik ve su ücretlerinde indirim sağlar. Söz konusu plaket ve indirimler bir ödül işlevi görür ve hatta plaket koruyucu ev sakinleri için gösterdikleri performanstan duydukları gururu gösteren bir nişaneye dönüşür, öyle ki koruyucu ev plaketinin sökülmesi onların en büyük korkularından biridir. Normlar ve gözetimin karşılıklı olarak birbirini etkilediği kabul edilirse, normlara uyanların ve başkalarının da uymasını sağlayanların ödüllendirildiği bir mekanizma içerisinde gözetim altında tutuldukça normlara daha çok uyulduğunu, normlara uygun davranıldığı sürece de gözetim ve kontrolün öneminin arttığı gözlemlenmektedir.

Sonuç

Modern toplumlarda güvenlik adı altında uygulanan, devletin vatandaşlara dayattığı ve giderek yaygın hale gelen gözetim teknolojileri dikkat çekmektedir. Bu, gözetim olgusunun toplumun her köşesine nüfuz etmeye başladığını ve normatif değerlerle karşılıklı etkileşim içinde olduğunu göstermenin yanında, günümüz toplumlarının gözetim ve normleştirme toplumları haline geldiğini de öne sürebilmektedir. Çoğu zaman toplumsal normlara eşlik eden yönetsel düzenlemeler ve gözetim teknolojileri hem vatandaşların mahremiyetine hem de bireyselliklerine yönelik tehdit teşkil etmektedir. Toplumsal normlar zaman içerisinde bireyler tarafından içselleştirildikçe bireyler üzerindeki gözetim ve kontrol mekanizmaları da daha ‘normal’ hale gelmektedir. Dolayısıyla, vatandaşların çoğunlukla ya içselleştirdikleri gücü ve gözetimin farkına dahi varamaz ya da güvenlik ve refah uğruna kontrol ve kısıtlamalara katlanır hale geldikleri söylenebilir. Her iki durumda da günümüz toplumlarının geldiği ve varacağı muhtemel nokta birçok distopya yazarını endişelendirmektedir. Müdahale edilmezse modern toplumların genellikle yakın bir gelecekte dönüşeceği karanlık dünyaları resmeden distopya yazarları, eserlerinde normların ve gözetimin distopik bir dünya yaratmadaki rolüne de yer vermektedirler. *Corpus Delicti* ve *The Marriage Act* bu türden bir yakın geleceği temsil eden eserlerden yalnızca iki tanesidir.

Her iki romanda da normlar çok önemli bir yere sahiptir ve yasalaşmıştır. *Corpus Delicti* başlıca normun sağlıklı olmak olduğu bir toplumu yansıtırken, *The Marriage Act* için en temel norm evli olmaktır. Bu iki norm elzemdir çünkü her bir romandaki yöneticiler ayrı ayrı bu normların toplumun bir bütün olarak iyiliğine hizmet ettiğini düşünür. Bireyler bu normlara göre kategorize edilir ve sağlıklı ve akıllı evli olanlar ‘normal’ görülürken bunun haricindekiler ise norm dışı olarak yaftalanır. Norm dışı, başka

bir deyişle, ‘anormal’ olanlar buna göre muamele görür ve normların temel alındığı yasal düzenlemelerle birlikte ötekileştirilip gerektiğinde cezalandırılırlar. Aynı zamanda, normleştirme süreçleriyle birlikte normları içselleştirmeleri ve onlara uymaları sağlanır. Karakterler hem norm dışı olarak yaftalanıp toplumdan dışlanmamak için hem de yasalar aracılığıyla ödüllendirilmek veya cezalandırılmamak için normlara uygun hareket ederler. *Corpus Delicti* bunu çoğunlukla baş karakter Mia Holl üzerinden gösterirken, *The Marriage Act*’de birden fazla bakış açısı aracılığıyla evliliğin toplumdaki normatif yapısının etkileri işlenmiştir.

Bu amaçla hem kendilerini hem de çevrelerindeki diğer insanları gözleyen karakterler aynı zamanda daha karmaşık ve kapsamlı gözetim mekanizmalarının da nesnesi haline gelirler. *Corpus Delicti*’de gözetim daha gelenekseldir ve bireylerin bedenlerini hedef alır. *The Marriage Act* ise gözetim teknolojilerinin daha fazla noktaya nüfuz ettiği bir toplum tasavvuru sunar. Romanlardaki karakterler vücutlarındaki asidin yoğunluğunu takip edebilen tuvalet alıcıları veya bilgisayar faresini tıklama hızını izleyebilen bilişimsel teknolojiler gibi yöntemlerle mahremiyet gibi bireysel hak ve özgürlüklerinin yok edilmesi tehdidiyle karşı karşıya kalırlar. Aslında, her iki romanın da tasvir ettiği bu gözetim ağının günümüz okuyucularına pek de yabancı veya ihtimal dışı gelmeyeceği söylenebilir. Zira, günümüzde de insanlar güvenlik kameralarından yapay zekâ destekli çevrimiçi izleme sistemlerine kadar birçok gözetim teknolojisiyle kuşatılmış durumdadır. Özellikle, yapay zekânın güvenlik ve gözetim sistemlerindeki yeri ve önemi yadsınamaz hale gelmiştir ve teknoloji geliştikçe artmaya devam etmektedir.

The Marriage Act’de Howie Cosby yapay zekânın inanılmaz bir hızla büyüdüğünü ve dolayısıyla kullanımı konusunda dikkatli olunmasını ifade eder. Cosby’ye göre, halihazırda yapay zekâ dünyadaki birçok devlet tarafından vatandaşlarını izlemek ve kontrol etmek için kullanılmaktadır. “Sömürülmeyip elimizde kalan tek şey düşüncelerimiz” olmasına rağmen Cosby düşüncelerimizin de gözetim altına alınmasının çok da imkânsız olmadığını düşünmektedir (Marrs 2023: 105). Bu açıdan bakıldığında, *The Marriage Act* ve *Corpus Delicti* toplumun bir parçası olarak bireylerin normlar ve gözetim aracılığıyla iktidar ve kontrolü içselleştirdiğini ve böylece düşüncelerin de kontrol edilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Baudrillard, Jean** (2008): *Tüketim Toplumu: Söylenceleri, Yapıları* (3. bs.) (Çev.: Hazal Deliceçaylı / Ferda. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt / Lyon, David** (2013): *Akışkan Gözetim*. (Çev.: Elçin Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bicchieri, Christina** (2006): *The Grammar of Society: The Nature and Dynamics of Social Norms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Broom, Leonard / Selznick, Philip** (1963): *Sociology*. New York: Harper & Row.
- Elster, Jon** (1989): *The Cement of Society: A Study of Social Order*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Eshleman, J. Ross / Bulcroft, Richard A.** (2010): *The Family* (12. bs.). Boston: Pearson.
- Foucault, Michel** (1995): *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books.
- Foucault, Michel** (2003): *The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception*. Oxon: Routledge.
- Foucault, Michel** (2006): *Psychiatric Power: Lectures at the Collège de France 1973-1974*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gernert, Johannes** (2009): Interview mit Juli Zeh: Plädoyer gegen die Fitness-Diktatur. *Stern*. <https://www.stern.de/kultur/buecher/interview-mit-juli-zeh-plaedoyer-gegen-die-fitness-diktatur-3432820.html> (En son erişim: 16.05.2024).
- Hechter, Michael / Opp, Karl-Dieter** (Ed.) (2001): *Social Norms*. New York: Russell Sage Foundation.
- Helms, Heather M.** (2013): Marital Relationships in the Twenty-First Century. *Handbook of Marriage and the Family* (Gary W. Peterson / Kevin R. Bush, Ed.). New York: Springer, 233-254.
- Huston, Ted L. / Melz, Heidi** (2004): The Case for Promoting Marriage: The Devil Is in the Details. *Journal of Marriage and Family*, 66(4), 943-958.
- Koellner, Sarah** (2016): Data, Love, and Bodies: The Value of Privacy in Juli Zeh's *Corpus Delicti*. *Seminar*, 52(4), 407-425.
- Lyon, David** (2001): *Surveillance Society: Monitoring Everyday Life*. Buckingham: Open University Press.
- Lyon, David / Haggerty, Kevin D. / Ball, Kirstie** (2012): Introducing Surveillance Studies. *Routledge Handbook of Surveillance Studies* (Kirstie Ball, Ed.). New York: Routledge, 1-11.
- Maierhofer, Waltraud** (2022): Dystopias of Family Planning in the Novel *Corpus Delicti* (2009) by Juli Zeh and *Das weiße Schloss* (2018) by Christian Dittloff. *Prospero*, 27, 243-262.
- Marrs, John** (2023): *The Marriage Act*. London: Macmillan.
- McCalmont, Virginia / Maierhofer, Waltraud** (2012): Juli Zeh's "Corpus Delicti" (2009): Health Care, Terrorists, and the Return of the Political Message. *Monatshefte*, 104(3), 375-392.
- Murphy, Mike / Glaser, Karen / Grundy, Emily** (1997): Marital Status and Long-Term Illness in Great Britain. *Journal of Marriage and Family*, 59(1), 156-164.
- Pylypa, Jen** (1998): Power and Bodily Practice: Applying the Work of Foucault to an Anthropology of the Body. In *Arizona Anthropologist*, 13, 21-36.
- Taylor, Diana** (2009): Normativity and Normalization. *Foucault Studies*, 7, 45-63.
- Trojanow, Ilija / Zeh, Juli / Alvizu, Josh / Petersdorff, Marc** (2015): Attack on Freedom: The Surveillance State, Security Obsession, and the Dismantling of Civil Rights. *German Studies Review*, 38(2), 271-284.
- Turner, Bryan S.** (2008): *The Body & Society: Explorations in Social Theory*. London: Sage Publications.
- Waite, Linda. J. / Gallagher, Maggie** (2000): *The Case for Marriage: Why Married People Are Happier, Healthier and Better off Financially*. New York: Doubleday.
- Walsh, Froma** (2012): *Normal Family Processes: Growing Diversity and Complexity* (4. bs.). New York: Guilford Press.
- Zeh, Juli** (2022): *Temize Havale*. (Çev.: Sevinç Altınçekiç). İstanbul: Metis Yayınları.